

ԼԱԼԻԿ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Phone number /+374 (91) 45 94 76/

Email. lingualal51@mail.ru

ԿՐԿՆԱՎՈՐ ԲԱՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՃԱԿԱՆՈՎ
ԵՎ ՆԱԽԴՐԱՎՈՐ ՏԻՊԵՐՆ ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉ ՄԱՏՅԱՆՈՒՄ

Հայերենի պատմության հնագույն շրջաններից ի վեր բառակրկնության ճանապարհով ստեղծվել են զգալի քանակությամբ բառեր, որոնք լեզվի բառային կազմի հետ փոխանցվել են հին հայերենին: Հինգերորդ դարի թարգմանական գործերում և մատենագրական երկերում հանդիպում են կրկնավոր մի շարք բարդություններ, որոնք արտացոլում են բառակազմական այդ եղանակի համաժամանակյա կաղապարներն ու մասնակաղապարները:

Հինգերորդ դարում շարունակվում է վաղնջահայերենից կամ հնագույն շրջանից եկող կրկնավորների գործածությունը, սակայն դրանց կաղապարների մի մասը դառնում է քիչ գործուն, մյուսը՝ ոչ գործուն և անարդյունավետ: Մրանց փոխարեն սկսում են հանդես գալ կրկնության նոր կաղապարներ և նոր տիպեր¹:

Հին հայերենին փոխանցված և լեզվի այդ գոյավիճակում կազմավորված կրկնավոր բարդությունները լայն գործածություն են ունեցել Աստվածաշնչի թարգմանական գրքերում և հինգերորդ դարի մատենագրական հուշարձաններում²:

Նկատի ունենալով, որ Աստվածաշունչ մատյանը հայերեն առաջին (թարգմանական) աշխատանքն է՝ մեզ հետաքրքրում է, թե հնագույն շրջանից ավանդված կրկնավոր բարդությունները բառակազմական ինչպիսի տիպերով են հանդիպում մատյանի թարգմանական գրքերում³:

Մեր կատարած ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Աստվածաշունչ մատյանի թարգմանական գրքերում գործածված կրկնավորները հանդես են գալիս բառակազմական որոշակի տիպերով: Բառակազմական տիպը որոշվում է ըստ այն

¹ Գ.Ջահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն. նախագրային ժամանակաշրջան, Ե., 1987, էջ 364:

² Ըստ Հր.Աճառյանի՝ հայերենի կրկնավորների թիվը հասնում է շուրջ 500-ի (տե՛ս Հր.Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի՝ համեմատությամբ 562 լեզուների, հ. 3, Ե., 1957, էջ 83-93):

³ Քննության բնագիր ենք ընտրել Հայաստանի աստվածաշնչային ընկերության՝ 1997-ի հրատարակած բնագիրը՝ «Աստուածաշունչ մատեան հին և նոր կտակարանաց»:

սկզբունքի, թե ինչ գործոններ են ընկած կրկնավոր բարդության ձևավորման հիմքում⁴: Ըստ այդմ, Աստվածաշունչ մատյանում կարելի է առանձնացնել արմատակրկնության հետևյալ բառակազմական տիպերը՝ *արմատական տիպ* (գոյնագոյն, գունդագունդ, աղխաղխել, աղտաղտին, այլայլել, արծարծել ...), *ձայնդարձով և հերթագայությամբ տիպ* (բարբառ, թօթափել, կարկատել, սպառսպառ...), *աճականով և նախդրավոր (շաղկապավոր) տիպ* (աղջամուղջ, արհամարհել, կոկորդ, մրմնջել, դեմ ընդ դեմ, խառն ի խուռն...), *հնչյունասանկումով տիպ* (թաթառել, սասանել, խաբեբա, խաղաղ, գձուձ, խլխլել...):

Այժմ դիտարկենք մեր ընտրանքում եղած *աճականով* և *նախդիրներով* (շաղկապներով) *ձևավորված կրկնավորները* և ցույց տանք դրանց բառակազմական յուրահատկություններն ու իրացումներն Աստվածաշունչ մատյանի հայերեն թարգմանական գրքերում:

Ա. Աճականով տիպի կրկնավորներ

Գ.Զահուկյանը, դիտարկելով կրկնությունների ժամանակագրական փուլերը, նկատում է, որ հնդեվրոպական շրջանից եկող և դրանց նմանակությամբ հետհնդեվրոպական շրջանում կազմված բառերի համար բնորոշ է մասնական կրկնությունը, որ հաճախ ուղեկցվում է ձայնորդային հերթագայությամբ և երբեմն վերջահավելական տարրերով՝ աճականով⁵:

Այս կարգի կրկնավորների արտահայտության պլանում աճական ստանում է բառի երկրորդ բաղադրիչը՝ կրկնորդը: Աճականը, առանձին վերցրած, հնչյուն է կամ հնչյունական տարր, որ սովորաբար ունենում է անորոշ ծագում ու նշանակություն, և որը կարող է իմաստային նոր երանգ հաղորդել բառին, երբեքն էլ փոխել նրա իմաստը⁶: Աճականը ձևական ցուցիչ է, բառակազմական բաղադրիչների տարբերակման նշույթ, որ առանձնահատուկ դրսևորում ունի բառակազմության

⁴ Գրաբարի կրկնավոր բարդությունների հիմնական տիպերի մասին տե՛ս Յ.Туманян, Древнеармянский язык, М., 1971, էջ 168-170:

⁵ Գ.Զահուկյանը, դիտարկելով կրկնությունների ժամանակագրական փուլերը, նկատում է, որ հնդեվրոպական շրջանից եկող և դրանց նմանակությամբ հետհնդեվրոպական շրջանում կազմված բառերի համար բնորոշ է մասնական կրկնությունը, որ հաճախ ուղեկցվում է ձայնորդային հերթագայությամբ և երբեմն վերջահավելական տարրերով՝ աճականով (տե՛ս Գ.Զահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն և բառակազմություն, Ե., 1989, էջ 215):

⁶ Հ.Պետրոսյան, Ս.Գալստյան, Թ.Ղարագոյլյան, Լեզվաբանական բառարան, Ե. 1975, էջ 8: Աճականի մասին հանգամանորեն տե՛ս Հ.Սուքիասյան, Աճականը հայերենում, Ե., 2016:

ժամանակ⁷: Արմատակրկնության դեպքում աճականը, ավելանալով բարդության երկրորդ բաղադրիչին, առաջ է բերում կա՛մ արմատահնչյունի հերթագայություն, կա՛մ արմատի ծավալում⁸: Աճականն արմատակրկնության դեպքում կարող է ունենալ իմաստի սաստկացման դեր:

Աստվածաշնչում աճականի բառակազմական կառուցատիպով հանդիպում են *աղջամուղջ, արհամարհել, կոկորդ, մրմնջել, տատասկ, տրտունջ* և *ճաճանչ* բառերը, ինչպես նաև նրանցով բաղադրված կազմությունները:

Այս բառերի արտահայտության պլանի քննությունը ցույց է տալիս, որ դրանք բաժանվում են երկու՝ հոդակապով և անհոդակապ տեսակների:

ա) Հոդակապով բարդություններ

Հոդակապով կրկնավորների երկրորդ բաղադրիչն ստանում է հավելվածային հնչյունական տարր, մյուս կողմից՝ բարդության սերող հիմքը կարող է մնալ անփոփոխ կամ էլ ենթարկվել հնչյունափոխության (ձայնդարձի)⁹: Այդ կառուցատիպին բավարարում են *արհամարհել* և *աղջամուղջ* բառերը:

Արհամարհել կրկնավորի հիմնական բաղադրիչն է *արհ* ձևույթը (< իրանյան *ahr*)¹⁰: Բարդության արտահայտության պլանում *արհ* արմատն ստացել է *ւ* հավելվածային տարրը (մարհ)՝ պահպանելով բառապատկերի ամբողջականությունը:

Բայական բարդությունը՝ *արհամարհել*, ունի «խոտելի՝ անարգ համարել, բանի տեղ չդնել» իմաստներ և այդ նշանակություններով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. Տեր ցրուէ զխորհուրդս հեթանոսաց, եւ *արհամարհէ* Տեր զխորհուրդս իշխանաց (Մաղ., ԼԲ. 10):

⁷ Գ.Ջահուկյան, Ժամանակակից հայոց լեզվի իմաստաբանություն..., էջ 215:

⁸ Օ.С.Ахманова, Словарь лингвистических терминов, М., 1969, стр. 129.

⁹ Գ.Ջահուկյանն այս տիպի կրկնությունները համարում է նորակազմություններ, որ կապված է –ա– հոդակապի գործածության հետ: Հոդակապավոր կրկնությունների մեջ առանձնացնում է այն տեսակը, որ բնութագրվում է երկրորդ կրկնորդի սկզբնային պարտադիր *ւ* բաղաձայնով՝ առաջին կրկնորդի մեջ բաղաձայնի բացակայության կամ մի այլ բաղաձայնի առկայության պայմաններում՝ *աղխամաղխ, արհամարհել, խառնամառն* (Հայոց լեզվի պատմություն, էջ 364): Այս կարգի կրկնավորների վերաբերյալ Ա.Բագրատունին նկատում է. «Երբեմն երկրորդ բառին սկիզբն փոխի ի *ւ*, կամ թե՛ ձայնատր իցե՛ յաւելու *ւ*, և կամ տառ ինչ փոխի. որպէս, *խառնամառն, շեղտամեղտ, աղխամաղխ, աղջամուղջ, խաժամուժ, հաստամեստ.*– *բարձրաբերձ, ժանտաժուտ, խաղտախուղտ*» (Ա.Բագրատունի, Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, Վենետիկ, 1852, էջ 661-662):

¹⁰ Հր.Աճառյան, Հայերէն արմատական բառարան, հ. 1, Ե., 1971, էջ 323: Գ.Ջահուկյանը, հնարավոր համարելով բառի կրկնավոր կազմությունը, միաժամանակ հավանական է համարում, որ այն փոխառություն է իրանական աղբյուրից՝ *ahramarhi* < **adra* (h)mr̥vya «աննշան համարված, ստոր համարված, արհամարհելի» իմաստով: (Գ.Ջահուկյան, Ստուգաբանական բառարան, Ե., 2010, էջ 92):

Աստվածաշնչում գործածված է *արհամարհելով արհամարհել* ոճական ավելադրությունը՝ իմաստի սաստկացման նպատակով, հմմտ. Անձն եթէ որ մեղիցէ, եւ *արհամարհելով արհամարհիցէ* զպատուիրանս Տեառն... (Ղեւտ., Զ. 2):

Արհամարհ սերող հիմքով Աստվածաշնչում հանդիպում են *արհամարհանք, արհամարհող, արհամարհոտ, արհամարհութիւն* բառերը: Օրինակ՝

Յորժամ լսեն *զարհամարհանս* կնոջ թագաւորին, համարձակին իշխել և անարգել զարս իւրեանց (Եսթեր, Ա. 18): Կատարելութիւն ուղղոց առաջնորդեսցէ նոցա, եւ զայթակղութիւն *արհամարհողաց* աւերեսցէ զնոսա (Առակ., ԺԱ. 3): Գուցէ շոշափիցէ զիս հայր իմ, եւ լինիցիմ առաջի նորա իբրեւ *արհամարհոտ* (Ծնն., ԻԷ. 12): Եւ տես, հայր իմ ... զի ոչ գոյ ի ձեռին իմում չարութիւն եւ ոչ *արհամարհութիւն* եւ ոչ ամպարշտութիւն, եւ ոչ մեղայ ինչ քեզ (Ա.Թագ., ԻԴ. 12):

Աղջամուղջ կրկնավոր բարդության արմատական բաղադրիչը՝ *աղջ*, ծագումնաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *agh1-«մութ ամպ, խավար» արմատին¹¹: Արմատակրկնության դեպքում երկրորդ բաղադրիչն ստացել է հավելվածային *ւ* աճականը, ինչպես նաև կատարվել է նրա արմատական ձայնավորի ձայնդարձ (ա>ու):

Աղջամուղջ բարդությունը «մթնշաղ, կիսախավար. մթություն. մեգ» իմաստներով գործածվում է գրաբարում և այդ իմաստներով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. Այսոքիկ են աղբերք անջրդիք եւ մեգք վարեալք ի մրրկէ, որոց *աղջամուղջք* խաւարին յաւիտեան պահեալ կան (Բ. Պետ., Բ. 17):

Հոդակապավոր կրկնավոր բարդությունների այս տիպը սահմանափակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում:

բ) Անհոդակապ բարդություններ

Այս կառուցատիպի բարդությունները հետևյալ յուրահատկությունն են դրսևորում. աճական ստանում է արմատական երկրորդ բաղադրիչը, իսկ առաջինը ենթարկվում է հնչյունաանկման: Անհոդակապ բարդությունների այս տիպին պատկանում են *տատասկ* և *կոկորդ* բառերը:

Տատասկ կրկնավորի արմատական բաղադրիչն է *տասս*. ենթադրվում է՝ այն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *dek'- *dēk' «պատռել, պատառոտել» արմատին, որ

¹¹ Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 39:

կարող է լինել *denk՝ «կծել» արմատի ոչ ոնգային ձևը՝ -կ աճականով¹²: Բաղադրության առաջին բաղադրիչը կորցրել է վերջնահնչյուն -u տարրը, և բարդությունն ստացել է *տատասկ* ձևը:

Աստվածաշնչում այն գործածվել է «սուր և խոշոր փուշ» իմաստով, հմմտ. *Տատասկ* եւ որոգայթ ի ճանապարհս թիրաց, իսկ որ զգոյշ կայ անձին իւրում՝ մերժեցի ի նոցանէ (Առակ., ԻԲ. 5): Աստվածաշնչում հաճախադեպ է *փուշ և տատասկ* հոմանիշ բառերի հարադրական գործածությունը՝ իմաստի սաստկացման նպատակով: Հմմտ. *Փուշ եւ տատասկ* բուսցէ քեզ, եւ կերիցես զբանջար վայրի (Ծնն., Գ. 18): Իսկ որ բերէ *փուշ եւ տատասկ*, անպիտան է եւ մերձ յանէծս, եւ վախճան նորա յայրումն (Եբրա., Զ. 8):

Կոկորդ բարդությունը կրկնավոր կազմություն է. նրա արմատական բաղադրիչը՝ *կոր*, ձայնդարձով տարբերակն է *կէր* «ուտել» արմատի: Ստուգաբանորեն այն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական *g^uer- «կլանել, կուլ տալ» արմատին¹³: Արմատակրկնության ժամանակ առաջին արմատական բաղադրիչը կորցրել է -ր ձայնորդը, իսկ երկրորդ բաղադրիչն ստացել է -դ աճականը¹⁴:

Կոկորդ կրկնավոր բարդությունը «խոչակ, բուկ» իմաստով կենսունակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում, հմմտ. Զի ունկն զբանս քննէ, եւ *կոկորդ* զկերակուրս ճաշակէ (Յովբ., ԼԴ. 3): Աստվածաշնչում փոխաբերական գործածությամբ ունի հետևյալ իմաստները. 1. «քիմք». Զի ճշմարտութիւն խոկասցէ *կոկորդ* իմ (Առակ., Ը. 7): 2. «բերան». Պտուղ նորա քաղցր է *ի կոկորդի* իմում (Երգ., Բ. 3): 3. «երախ, կերակրափող». Որպէս գերեզման բաց են *կոկորդք* նոցա (Սաղ., Ե. 11):

Անհողակապ կրկնավորների այս տիպը նույնպես սահմանափակ գործածություն ունի Աստվածաշնչում:

Բ. Նախդրավոր և շաղկապավոր տիպ

Գ.Ջահուկյանը գրավոր հայերենի շրջանում նոր հանդես եկած կրկնությունների մեկ այլ տեսակ է համարում նախդրավորների տիպը, «որոնց մեջ թեև նախդիրներն իրենց հիմնական արժեքը պահպանում են, բայց ողջ կրկնությունն ստանում է բառային մեկ միավորի արժեք՝ մասամբ հանդես գալով իբրև մեկ

¹² Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 723:

¹³ Հր.Աճառյան, նշվ. աշխ., հ. 2, էջ 619: Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 416:

¹⁴ Հմմտ. -դ աճականը *մարդ* բառի արտահայտության պլանում. հնիւ. mer «մեռանել» արմատից՝ ձայնդարձով՝ *մար + io > d*:

ամբողջություն (խառնիխուռն), մասամբ իր ներսում պահպանելով բաղադրիչների որոշ ինքնուրույնություն (մերթ ընդ մերթ)»¹⁵:

Այդ կարգի կրկնությունները (հնագույն և նոր) համեմատաբար սահմանափակ գործածություն են ստացել Աստվածաշունչ մատյանում: Այդպիսի կրկնավոր բարդությունների բաղադրիչները միացած են նախդիրներով, հազվադեպ՝ շաղկապներով: Այս կարգի կրկնավորները, ի տարբերություն բառակազմական մյուս տիպերի, վերլուծական բարդություններ են, որոնց բաղադրիչները հիմնականում տեղանիշ կամ ժամանականիշ բառեր են. նրանց բովանդակային պլանում բաղադրիչների կրկնությունն ունի իմաստի սաստկացման դեր: Այդ բառերն են՝ *աջ ընդ աջմէ, դէմ ընդ դէմ, խառն ի խուռն, օր ըստ օրէ, լու ի լու, օն եւ օն*:

Դիտարկենք այդ բառերի իմաստակառուցվածքային և գործառական առանձնահատկությունները:

Դէմ ընդ դէմ հարադրությունը կազմված է կրկնվող *դէմ* արմատից՝ *ընդ* նախդրով: *Դէմ* արմատը ստուգաբանորեն հանգում է պարսկական աղբյուրին՝ dēm «կերպարանք, ձև» իմաստով¹⁶: *Դէմ* արմատը բազմիմաստ բառ է (հաճախ՝ անեզական գործածությամբ). «դէմք, երես, երեսակողմ. անձ, աչք, տեսողություն. դեպի»: Հարադրության կազմում արտահայտում է տեղի իմաստ՝ «իրար դէմ՝ դիմաց՝ հանդեպ. երես առ երես», այդ իմաստով այն գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. Ելանիցէք մերկք՝ միմեանց *դէմ ընդ դէմ*, եւ անկանիցիք ի լերինն Ռեմանայ (Ամովս. Դ. 3):

Խառն ի խուռն հարադրության արմատական բաղադրիչն է *խառն* ձևույթը, որ համարվում է իւթական փոխառություն harna «շարժել, խառնել, խռովել, գրգռել» բառից¹⁷: Գրաբարում *խառն* արմատը գործածական է «1. խառնված, անմիատարր, ոչ պարզ, 2. փխր. պիղծ, խառնակ» բառական նշանակություններով: Այդ իմաստներով հանդիպում է Աստվածաշնչում, հմմտ. 1. Եկն եւ Նիկողեմոս ... եւ եբեր գմուռս *խառն* ընդ հալուէս իբրեւ լտերս հարելր (Յովհ., ԺԹ. 39): 2. Իբրեւ ի տուրնջեան զգաստացեալք շրջեսցուք, մի՛ անառակութեամբք եւ արբեցութեամբք, եւ մի *խառն* անկողնովք եւ պղծութեամբք (Հոմ., ԺԳ. 13):

¹⁵ Գ.Ջահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն..., էջ 364:

¹⁶ Հր.Աճառյան, նշվ. աշխ., հ. 1, էջ 660:

¹⁷ Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 318:

Խառն արմատի ձայնդարձով ձևավորվել է *խուռն* տարբերակը՝ «ամբոխ, խառն բազմություն» իմաստով, հմմտ. Եւ արքայ կացոյց զսպառազէնն, եւ կոխեաց զնա *ի խառնն* ժողովուրդն առ դրանն, եւ մեռաւ (Դ. Թագ., Է. 17):

Արմատակրկնությամբ և *ի* նախդրով կազմվել է *խառն ի խուռն (խառնիխուռն)* բարդությունը՝ «անկարգ, խառնափնթոր, վայրիվերո վիճակում» նշանակություններով: Այդ իմաստներով գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. Եւ ամենայն ինչ խառն ի խուռն. արիւն, եւ սպանութիւն, գողութիւն եւ նենգութիւն (Իմաս., ԺԴ. 25):

Օր ըստ օրէ կրկնավոր բարդությունը կազմված է *օր* հիմնական բաղադրիչի կրկնությամբ և *ըստ* նախդրով: *Օր* բաղադրիչը ստուգաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական **āmōr* «օր» արմատին¹⁸: Գրաբարում այն նշանակում է «գիշերը և ցերեկը միասին, ցերեկ, ցերեկվա տևողություն. ժամանակ, տարի, փխբ. կյանք»: Նախդրավոր կապակցությունը՝ *օր ըստ օրէ*, նշանակում է «1. օրեցօր, հետզհետե, 2. ամենօրյա». այդ իմաստներով այն գործածված է Աստվածաշնչում, հմմտ. 1. Օրհնեցէ՛ք զՏէր, ամենայն երկիր, պատմեցէ՛ք *օր ըստ օրէ* զփրկութիւն նորա (Ա. Մնա., ԺԶ. 23): 2. Զհաց մեր յանապագորդ տո՛ւր մեզ *զօրըստօրէն* (Ղուկ., ԺԱ. 3):

Լու ի լու նախդրավոր բարդությունը կազմված է *լսեմ* բայի երկրորդ հիմքի կրկնությամբ՝ *լու* : *Լսեմ* բայն ստուգաբանորեն հանգում է բնիկ հնդեվրոպական **k'leu* արմատին՝ նույն նշանակությամբ¹⁹: *Լու* հիմքը բառակազմական հիմնական ձևույթ է որոշ բառերում, ինչպես՝ *հլու* («լավ լսող, խոնարհ») ²⁰, *լուր* (ը աճականով), *լուռ* (ո աճականով) և այլն:

Գրաբարում հանդես է գալիս հարադրությունների կազմում, ինչպես՝ *լու առնել* «լսելի դարձնել», *լու լինել* «լսելի լինել. հոչակել»: Բայական այդ հարադրությունները համապատասխան իմաստներով գործածական են Աստվածաշնչում: Հմմտ. Պատմեցէ՛ք յազգս, եւ *լու՛ արարէք*, նշա՛ն կանգնեցէք, լսելի՛ արարէք. մի՛ ծածկիցէք... (Ծնն., Ծ. 2): Եւ յորժամ *լու եղել* հրաման թագաւորին, ժողովեցան աղջկունք բազումք ի Սիսան քաղաք (Եսթ., Բ. 8):

¹⁸ Հր.Աճառյան, նշվ. աշխ., հ. 4, էջ 616: Գ.Զահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 104:

¹⁹ Հր.Աճառյան, նշվ. աշխ., հ. 2, էջ 306-307: Գ.Զահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 304:

²⁰ *Հու* մեռած արմատն ունեցել է «լավ» նշանակություն, հմմտ. *հզոր* (լավ գորեղ), *հմուտ* (լավ մտնող՝ «ընկալելու» իմաստով) և այլն:

Լու ի լու կրկնավոր բարդությունն ունի «լսելով, լսելի լինելով» մակբայական նշանակություն. այդ իմաստով հաճախադեպ գործածություն ունի Աստվածաշնչում, հմմտ. Պատասխանի ետ Եփրոն Քետացի Աբրահամու եւ ասէ *լու ի լու* որդւոցն Քետայ եւ ամենեցուն, որ մտանէին ընդ դուռն քաղաքին նորա (Ծնն., ԻԳ. 10): Լուարո՛ւք, լուարո՛ւք բանից իմոց, զի պատմեցից ձեզ *լու ի լու* (Յովբ., ԺԳ. 17):

Աստվածաշնչում հազվադեպ հանդիպում է կրկնավոր այլ կարգի վերլուծական բարդություն՝ բաղադրիչների շաղկապական միացությամբ. այդպիսին է՝ *օն եւ օն* կրկնավոր բարդությունը: Նրա ենթադրյալ արմատական բաղադրիչը՝ *օն*, «շո՛ւտ, ապա՛, հապա՛, դէ՛» իմաստով, որպես բացականչություն, գործածվում է գրաբարում: Ծագումն անհայտ է. հավանական է համարվում բնաձայնական լինելը²¹:

Օն եւ օն կրկնավոր բարդությունն Աստվածաշնչում գործածված է որպես երդման ձև՝ «Աստված (ինձ) այսպես՝ այնպես անի» նշանակությամբ²²: Քննության ենթակա բնագրում այն հանդիպում է 11 անգամ՝ *օն եւ օն արասցէ // արասցեն* շարահյուսական կառույցով. շարահյուսական այդ միավորի համար ենթակա են դառնում *Տէր, Աստուած, դիք* սրբայնացած անվանումները: Հմմտ. Եւ երդուաւ արքայ Սողոմոն ի Տէր եւ ասէ. *Օն եւ օն* արասցէ ինձ Աստուած եւ *օն եւ օն* յաւելցէ՛ եթէ ոչ հակառակ անձին իւրոյ խօսեցաւ Ադոնիա զբանդ զայդ (Գ. Թագ., Բ. 23):

Կրկնավոր բարդությունների նախդրավոր և շաղկապավոր տիպերի մեջ շաղկապավոր տեսակը համեմատաբար նվազ հաճախականություն ունի Աստվածաշնչում:

Այսպիսով: Աստվածաշնչի թարգմանական գրքերում հանդիպող բառակազմական տիպերի համատեքստում որոշակիորեն սահմանափակ խումբ են կազմում աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) ձևավորված տիպերը, որոնք բնութագրվում են՝

ա) բաղադրիչների հավելական հնչյունատարրերով (աճականով),

բ) նախդիրների հիմնական արժեքի պահպանումով,

գ) շաղկապների միավորիչ դերով,

դ) ինչպես նաև բարդությունների համադրական և վերլուծական կառուցատիպերով:

²¹ Գ.Ջահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 103:

²² Հր.Աճառյան, նշվ. աշխ., հ. 4, էջ 614:

Աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) տիպերի բառակազմական բաղադրիչները (արմատահիմքերը) բնիկ հայկական կամ հնդեվրոպական փոխառյալ արմատներ են: Այդ կարգի կազմությունների ուսումնասիրությունը բացահայտում է հին հայերենի բառակազմական հնարավորությունները լեզվի համաժամանակյա մակարդակում: Մյուս կողմից՝ պատմական բառակազմության եղանակով հնարավոր է բացահայտել այդ կազմությունների մի մասի՝ նախագրային ժառանգության հարցը:

Աստվածաշնչի բառային կազմում աճականով և նախդիրներով (շաղկապներով) բարդությունների իմաստակառուցվածքային համաժամանակյա քննությունը կարող է հիմք հանդիսանալ բառակազմական տվյալ իրողության տարժամանակյա ուսումնասիրության համար:

**Համառոտագրություններ «Աստուածաշունչ մատեան հին և նոր
կտակարանաց» աշխատության**

Ամովս. - Ամովս:

Առակ. - Առակք Սողոմոնի:

Երգ. - Երգ երգոց:

Եսթ. - Եսթեր:

Ա. Թագ. - Գիրք Թագաւորութեանց Ա:

Գ. Թագ. - Գիրք Թագաւորութեանց Գ:

Իմաս. - Իմաստութիւն Սողոմոնի:

Ծնն. - Ծննդոց:

Ղեւտ. - Ղեւտական:

Յովբ. - Յովբ:

Յովհ. - Աւետարան ըստ Յովհաննու:

Հռով. - Թուղթք Պաւղոսի Առաքելոյ առ Հռովմայեցիս:

Ղուկ. - Աւետարան ըստ Ղուկասու:

Բ. Պետ. - Թուղթք Պետրոսի Առաքելոյ Բ:

Մաղ. - Գիրք Սաղմոսաց:

Л.М. ХАЧАТРЯН

РЕДУПЛИКАТИВНЫЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТИПЫ
С ДЕТЕРМИНАТИВОМ И ПРЕДЛОГОМ В БИБЛИИ

РЕЗЮМЕ

Исследование словарного состава армянского перевода Библии показывает, что в рамках словообразовательных типов значительное место занимает тип редупликации с детерминативом и предлогом. Редупликативные слова с детерминативом характеризуется следующими формообразующими факторами:

а/ редупликативные слова с соединительным гласным (*սրհաւսրհէլ*, *սղջաւնլղ* и т.д.),

б/ редупликативные слова без соединительного гласного (*լոկոլոկ*, *ւրնւջէլ*, *տտտտիւլ*, *տրտրնւջ*, *ճաճաիւլ* и т.д.).

Редупликативные слова с предлогом являются аналитическими формами, компоненты которых выявляют лексическое значение места и времени. В содержательном плане редупликация играет роль градации. В Библии встречаются следующие слова: *աջ ընդ աջսէ, դէմ ընդ դէմ, խառն ի խոռն, օր ըստ օրէ, լու ի լու* и т.д.

Компоненты редупликативных слов с детерминативом и предлогом выступают как исконно армянскими, так и индоевропейскими заимствованными морфемами.

Изучение редупликативных слов в книгах Библии с детерминативом и предлогом может выявить словообразовательную особенность армянского языка в синхронном срезе. С другой стороны – в рамках редупликативных слов возможны диахронические /дописьменные/ образования, вопрос которых можно решать путем исторической лексикологии.

L.M.KHACHATRYAN

REDUPLICATIVE WORD-FORMATION TYPES BY ROOT-DETERMINATIVES
AND PREPOSITIONS IN THE BIBLE

SUMMARY

The analysis of the word stock of the translated books from the Bible shows that in the context of word-formation types, the root-determinative and preposition types of reduplication form a unique group. The root-determinative types are characterized;

a/ by a connecting vowel element (*արհասարհել, աղջամուղջ* e. g.),

b/ without a connecting vowel element (*կոկորդ, վրմնջել, տատասկ, տրտունջ, ճաճանջ* e. g.).

The preposition -types of reduplication are analytic words, which have the lexical meaning of a place and time. Reduplication in the aspect of content words has the function of gradation. In the Bible there are the following words of the preposition -type of reduplication: *աջ ընդ աջսէ, դէս ընդ դէս, խստն ի խուռն, օր ըստ օրէ, լմ ի լմ* e. g.

The root-determinative and preposition -type components of reduplication are either pure Armenian or Indo-European borrowed roots. The investigation of those kinds of words in the Armenian translation of the Bible reveals the -formation opportunities of Old Armenian from the point of view of the synchronic stage of language investigation. On the other hand, among the compound words formed by alternation -reduplication there can also be formations belonging to the pre-writing period which is subjected to revelation by historical lexicology.